

Στις 21 τ' Ἀπριλίη 1828 στὸ Vouziers τῶν Ἀρδένων τῆς Γαλλίας, ποῦ τόσο τὰγάπησε καὶ τόσες φορές ζωγράφησε τὴν ἀγρία ὁμορφία τους, γεννήθηκε ὁ Ἰππόλυτος Ταῖν.

Σ' ἀπτό τὸν τόπο κυριαρχεῖ ὁ κριτικὸς νοῦς, καθὼς λέει ὁ Michelet.¹ Μακρὰ ἀπὸ τὸ Παρίσι, τὸ κέντρο τοῦ γαλλικοῦ νοῦ θετικοῦ, κριτικοῦ, καθάρου πρώτ' ἀπ' ὅλα καὶ φίλου τῆς ἀπόλυτης βεβαιότητος, κοντιτέρα στὰ γερμανικὰ σύνορα καὶ συγγενέβοντας μὲ τὸ γερμανικὸ νοῦ τὸν ὑπομονετικὸ σὲ κάθε ψάξιμο, τὸν ὄνειροπόλο καὶ ποιητικὸ ποῦ ἀγαπᾷ πρώτ' ἀπ' ὅλα τὶς ἀφηρημένες ἰδέες, φαίνεται ὁ τόπος ἀπτός νᾶχη πάρε καὶ ἀπὸ τοὺς δυό. Ἀπὸ τὸ γειτόνιασμ' ἀπτό Γαλλίας καὶ Γερμανίας, ὁ γερμανικὸς νοῦς δὲν παρουσιάζεται γιὰ ξένος στὶς γαλλικὰς ἐπαρχίας, καθὼς ἀπαράλλαχτα καὶ στὶς γερμανικὰς ἐπαρχίας ποῦ εἶνε κοντὰ στὴ Γαλλία διακρίνεται κάποια ἀναλογία μὲ τὸ γαλλικὸ πνευματικὸ χαραχτήρα. Ἀπτό, μέσα στᾶλλα τὸ βλέπομε καὶ στὸν Heine· γεννήθηκε στὸ Düsseldorf, ἀπάνω στὸ Ρήνο, σὲ τόπο ποῦ βρῖσκεται κοντὰ στὴ γαλλικὴ γῆ καὶ ἦταν ἄλλοτες γαλλικὸς. Ὁ Heine λοιπὸν δὲ φέβγει κάπως ἀπὸ τὸ γερμανικὸ γιὰ νὰ ζυγώση περισσότερο, μὲ τὴν κοροιδέφτρα μοῦσά του, στὸ γαλλικὸ νοῦ; Τοῦτο, καθὼς θὰ δοῦμε πιὸ κάτω, δικαιολογεῖ τὸ διπλὸ χαραχτήρα τοῦ νοῦ τοῦ Ταῖν. Εἶνε λατινικὸς, γαλλικὸς νοῦς ὀργωμένος² μὲ γερμανικὰς ἰδέες καὶ, καθὼς λέει ὁ Boutmy³, ὁ Ταῖν «εἶχε γερμανικὴ φαντασία ὀδηγημένη καὶ ἀνοιγμένη ἀπὸ λατινικὸ νοῦ.»

Τὸ φυσικὸ γειτόνιασμα δυὸ λαῶν φέρνει κάποιο ἀνακάτωμα· γίνετ' αἰτία νὰ πάρη ὁ καθένας ἀπὸ τὸν ἄλλο μερικὰ γνωρίσματα καὶ συνήθειες κάποτε πολὺ βαθειές. «Φαίνεται, λέει ὁ Er. Renan, πὼς ἡ γαλλικὴ φυλὴ ἔχει ἀνάγκη, γιὰ νὰ βγάλῃ ὃ τι ἔχει μέσα τῆς, ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ, νὰ ὀργώνεται ἀπὸ τὴ γερμανικὴ: οἱ ὀραιότερες ἐκδήλωσες τῆς ἀνθρώπινης φύσης ἀπ' αὐτὸ τὸ ἀντάωμο βγῆζαν ποῦ εἶνε, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἡ ἀρχὴ τοῦ σύχρονου πολιτισμοῦ⁴».

Οἱ χαραχτήρες ποῦ εἴπαμε γιὰ τὸν Ταῖν συχνὰ βρῖσκονται σὲ παλιούς του πρόγονους. Πολλοὶ ἀπ' ἀπτούς ἦταν γνωστοὶ στὸν τόπο τους, καὶ ἕνας, ὁ Πέτρος Ταῖν λεγὸταν φιλόσοφος ἀπ' τοὺς πατριῶτες του γιὰ τὴ μεγάλη του μόρφωση⁵ εἶνε ὁ πρόπαπος τοῦ Ἰππόλυτου. Ἀπὸ τὸ μέρος πάλι τῆς μητέρας του, ὁ παπποῦς τοῦ Bezanson ξεχώριζε γιὰ τὸ νοῦ καὶ τὶς ἐπιστημονικὰς γνώσες του. Ὁ πατέρας τοῦ Ἰππόλυτου, ἄνθρωπος μὲ πολλὰς χάρες, εἶχε γράψει στίχους ποῦ χρόνια ὕστερ' ἀπ' τὸ θάνατο του ἦτανε στὸ στόμα τῶν πατριῶτων του⁶. Εἶχε μεγάλη ἀγάπη γιὰ τὴ φύση καὶ στὶς ἐξο-

* Ἀπὸ μιὰ μεγάλη μελέτη γιὰ τὸν Ταῖν δημοσιεύουμε τὸ κεφάλαιο ποῦ ἀφορᾷ τὴν οἰκογένειά του, τὴν πατρίδα του, τὰ πρώτα του χρόνια, τὶς πρώτες του σπουδές, τὶς πρώτες του σκέψεις, τὴ νεανικὴ του ζωὴ.

¹ Ἀναφ. ὁ Giraud, Essai sur Taine ἐκδ. 4η σελ. 3.

² Barzellotti, La philosophie de Taine, σελ. 11.

³ Em. Boutmy, Taine, Scherer, Laboulaye, σελ. 35.

⁴ Essais de morale et de critique (ἐκδ. 1860) σελ. 59.

⁵ Taine, Sa vie et sa correspondance T. I σελ. 7.

⁶ Ib. σελ. 8.

χιές του έκδρομῆς ἔπερνε μαζί του τὸ μικρὸν ἀκόμα Ἰππόλυτο ποῦ ὕστερ' ἀπὸ πολλὰ χρόνια, ἄντρας πιά, θυμῶταν τὶς πρῶτες ἐκείνες ἐντύπωσεσ. «... ὁ ποταμὸς, τὸ λιβάδι, γράφει στὰ 1867¹, τὸ δάσος ποῦ εἶδε κανεὶς στοὺς πρῶτους του περίπατους ἀφήνουν στὴν ψυχὴ μιὰν ἐντύπωση ποῦ ἡ κατοπινὴ ζωὴ τὴ συμπληρώνει χωρὶς νὰ τὴν ταράξῃ. Ὅτι φαντάζεται κανεὶς ὕστερα, ἀπὸ κεὶ ξεκινᾷ· μάλιστα φαίνεται πὼς ὅλα βρίσκοντ' ἐκεὶ καὶ πὼς ποτὲ ἢ ἡμέρα δὲν μπορεῖ νὰ φτάσῃ τὴν ἀβγὴ τῆς». «Θυμᾶμαι, γράφει πὸ κάτω², πὼς γιὰ πολὺ σωμαίναμε ὅταν ἀπὸ δῶ καὶ ἀπὸ κεὶ ξαναβροῦσαμε πάντα τὶς στοργικὰς κορφὰς τῶν βελανιδιῶν, τὶς ταχτικὰς σειρὰς τῶν δέντρων καὶ τὴ μυρωδιὰ τῆς αἰώνιας πρασινάδας.. Ζωὴ βουβὴ, γεμάτη περιέργα ὄνειρα καρπερὴ σὲ μύθους».

Σὰφτεὶς τὶς πρῶτες ἐντύπωσεσ χρωστᾷ τὸ ξεχωριστὰ ξετυλιμμένο αἴσθημα τῆς φυσικῆς ὁμορφιάς ποῦ βλέπουμε μέσα στὸ ἔργο του. Ἀφτὴ τὴν ἀγάπη τῆς φύσης, πρωτογώρισε ἡ ψυχὴ του ποῦ πάντα «προτιμοῦσε τὴ φύση ἀπὸ τὴν τέχνη» καὶ ποῦ «τίποτα δὲν τῆς φαινόταν ἴσο μὲ τὰ βουνά, τὴ θάλασσα, μὲ τὰ δάση καὶ μὲ τοὺς ποταμοὺς³».

Ἀπὸ τὸν πατέρα του ἔμαθε τὰ πρῶτα λατινικά του καὶ πῆρε τὴν πρώτη του μόρφωση⁴. Ὁ θάνατος του—ὁ Ταῖν ἦταν 13 χρονῶν ὅταν ἔχασε τὸν πατέρα του (1840)—τοῦ προξένησε βαθειὰ λύπη: ἦταν ἡ πρώτη του σύγκρουση μὲ τὴν πραγματικότητα. Ἡ μητέρα του ποῦ «καμμιά γυναῖκα δὲν ἦταν τόσο βαθειὰ καὶ τόσο τέλεια μητέρα⁵» ἦταν, καθὼς φαίνεται καθαρά μέσα στὰ γράμματά του, ἀπὸ τὶς γυναῖκες ἐκείνες ποῦ προσρίζονται γιὰ τὸ ἀνάθρεμμα ξεχωριστῶν ἀνθρώπων. Ἀφτὴ «μαζὶ μὲ τὴ γυναῖκα καὶ τὰ παιδιὰ του εἶχε τὴν πρώτη θέση στὴν καρδιὰ του» καὶ «γιὰ σαράντα χρόνια ἦταν ὁ μόνος σύντροφος τῆς ζωῆς του⁶». Μερικοὶ θεῖοι του, δυὸ ἀδερφάδες τοῦ πατέρα του καὶ δυὸ ἀδερφοὶ τῆς μητέρας του στάθηκαν πολὺ χρήσιμοι στὴν ἀνατροφή τοῦ Ἰππόλυτου. Ὁ Ἀλέξανδρος Bezanson, νεώτερος ἀδερφὸς τῆς μητέρας του, ποῦ εἶχε ζήσει πολλὰ χρόνια στὴν Ἀμερική, τοῦ δίδαξε ἀγγλικά, κι ἔτσι μαζὶ σκεδὸν ἔμαθε λατινικά καὶ ἀγγλικά καὶ μπῆκε ἀπὸ νοερίσ στὴν ψυχὴ τῶν δυὸ φυλῶν ποῦ εἴπαμε παραπάνω.

Γράφτηκε ἐσωτερικὸς σὲνα σκολειὸ τοῦ Rethel καὶ τόση σοβαρότητα καὶ γνώσεσ εἶχε ποῦ πολλὰ φορὰς ἀντικατάσταται προσωρινὰ τὸ δάσκαλό του⁷. Τὶς γιορτὰς περνοῦσε τὴν ὥρα του διαβάζοντας ὁ τι ἔβρισκε σὲ μιὰ παλιὰ βιβλιοθήκη τοῦ παπποῦ του. Μὲ φιλομάθεια δυσανάλογη γιὰ τὴν ἡλικία του, τὰ τρωγε τὰ βιβλία προτιμῶντας ἀν' ἀπ' ὅλα τοὺς γάλλους κλασσικοὺς τοῦ XVII καὶ XVIII αἰῶνα⁸. Μὲ περιορισμένη, μελετηρὴ καὶ ἡρεμὴ ζωὴ, ἀπὸ νοερίσ ἀγάπησε τὸν οἰκογενειακὸ βίο καὶ πάντα βύστηξε τὴν ἀγάπη πρὸς τὴν ἡσυχία καὶ τὸ συγκέντρωμα μέσα σὲ οἰκογένεια ποῦ

¹ D. Essais de critique· ἔκδ. 2η σελ. 43.

² Ib. σελ. 46

³ Voyage en Italie T. I σελ. 4,

⁴ Cor. T. I σελ. 9.

⁵ Ib.

⁶ Ib.

⁷ Monod, Les Maîtres de l'histoire σελ. 53.

⁸ Cor. T. I σελ. 10.

προσπαθοῦσε ὀλοένα ἐλαφρύνοντας τὶς φροντίδες τῆς ὕλικῆς ζωῆς νὰ γλυκαίνει τοὺς κόπους μιᾶς ἀδιάκοπης δουλειᾶς καὶ μιᾶς ἀκούραστης σκέψης. Καὶ μάλιστα στὴν οἰκογενειακὴ ἀφτὴν ἐπιρροὴ τῆς μητέρας του πρῶτα, καὶ ὕστερα τῆς γυναίκας του χρωστᾶμε τὴ χάρη καὶ τὸ βαθὺ μάγμα ποῦ παντοῦ βρισκόμαε μέσα στὸ ἔργο τοῦ μεγάλου λάτρη τῆς ἀχαρῆς καὶ ἀλύγιστης λογικῆς¹.

Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ πατέρα του πῆγε πάλι ἐσωτερικὸς σὲνα οἰκοτροφειο² τοῦ λυκείου Bourbon στὸ Παρίσι καὶ ὕστερ³ ἀπὸ λίγα χρόνια, ἡ μητέρα του ἀκούοντας τὶς ὁρμήνιες τοῦ ἀδερφοῦ τῆς Ἀδόλφου, συλλογίζεται νὰ βρῆ γιὰ τὸ γιὸ τῆς ἐπάγγελμα ἀνάλογο μὲ τὴν πρόωρη πνευματικὴ του ἀνάπτυξη. Τοῦ πρότεινε νὰ γίνῃ συμβολαιογράφος καὶ ἀφτὸς γιὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς θεοὺς του· καὶ οἱ συγγενῆδες του τὴν ἴδια γνώμην εἶχαν, ὕστερα ὅμως ἐπειδὴ ἡ περιουσία τῆς οἰκογένειας δὲν ἔφτανε γιὰ τὴν ἀπαιτούμενη ἐγγύηση ἄφησαν ἀφτὸ τὸ σκοπὸ μὰ χωρὶς νὰ καλονιώσουν τὴν κλίση τοῦ νέου Ἰππόλυτου. Στὸ διάστημ⁴ ἀφτὸ, μένοντας ἐκεῖνος στὸ Παρίσι, χωμένος στὴ ζωὴ τοῦ βιβλίου καὶ στὴν πνευματικὴ κίνηση τῆς μεγάλης πόλης τριγύρω του, μόνῃ διασκεδάσει ἔβρισκε στοὺς ἴσκιους τοῦ Parc Monceau γύρω στὶς παλιές του κολῶνες⁵. Σὰφτὸ τὸ πάγκο ξανάβρισκε τὸ δάσος καὶ θυμῶταν τοὺς παλιούς ἐξοχικούς του περιπατοῦς. Τότε ἀρχίζει ἡ ζωὴ τῆς ἀδιάκοπης μελέτης ποῦ ὕστερ⁶ ἀπὸ λίγο θᾶφερνε τὸν Ταὶν πρῶτο στὴν Ecole Normale. Μελετοῦσε μὲ ὠρισμὸ πρόγραμμα προετοιμάζοντας ἐχτὸς ἀπὸ τὰ καθημερινὰ του μαθήματα καὶ πλῆθος ἄλλες ἰδιαιτέρες μελέτες⁷. Ὁλητὴν ἡ ἡμέρα ἦταν ἀφιερωμένη μὲ θαυμαστὸ ζῆλο στὴν πραγματοποίησιν τοῦ σκοποῦ του. Καὶ μαζί ὀλόκληρη ἡ οἰκογένεια του ἦταν τὸ πιὸ ζωντανὸ παράδειγμα πνευματικοῦ ὀργασμοῦ· οἱ νεώτερες ἀδερφές του, μὲ τὴν ὀδηγίαν του ἦταν καὶ ἀφτὲς χωμένες σὲ κάθε λογῆς διαβάσματα· ἡ μιὰ ἦταν ζωγράφος καὶ ἡ ἄλλη, μὲ δυνατὸ μουσικὸ ταλέντο, ἐμάλωνε μὲ τὸν ἀδερφό τῆς ποιὸς νὰ πρωτοκαθίσῃ στὸ πιάνο τὶς ὄρες ποῦ ἄφιναν τὴ μελέτη. Στὸ λυκεῖο πάλι ὁ Ἰππόλυτος ἔπλεκε διάφορες γνωριμιές⁸ μὲ νέους ποῦ ὅλοι τους ὕστερ⁹ ἀπὸ λίγο προκόψανε στὰ γράμματα καὶ στὶς ἐπιστήμες· ἦταν φίλος τοῦ Emile Peanet, τοῦ Marcellin τῆς «Vie Parisienne», τοῦ Prevost Paradol, τοῦ Cornelis de Witt¹⁰ κλπ.

Κάθε λογῆς ἐπιτυχίες βραβεύανε τοὺς κόπους του· κάθε χρόνο ἔφερνε ὅλα τὰ πρῶτα βραβεῖα στοὺς διαγωνισμοὺς καὶ οἱ δασκάλοι του ἐπαινοῦσαν τὴν ἐπιμέλεια καὶ τὴ σοβαρότητα του. Στὸ οἰκοτροφειο σπουδασε τὴ ρητορικὴ καὶ τὴ φιλοσοφία· «Πιστέβω, γράφει¹¹ στὸν τότε δάσκαλο του Hatzfeld, πῶς ἔχω κάποιαν ἱκανότητα γιὰ τὴ φιλοσοφία· ἂν δὲ γελίμαί μου φαίνεται πῶς πάντα εἶχα ἀρκετὴ ἐφκοιλία γιὰ νὰ νοιώθω τάφηρημένα καὶ νὰ βρῶσκω γενικότητες». Καὶ ἀλήθεια στὰ 1847 ὅταν μπῆκε στὴν

¹ Πρὸβλ. Monod. Ib. σελ. 56.

² Mathé, Cor. T. I σελ. 12.

³ Ἄγριο τότες τὸ Parc Monceau δὲν εἶχε τίποτ' ἀπὸ τὴ σημερινή του ὄψη. Cor. T. I σελ. 12.

⁴ Ib. σελ. 15.

⁵ Ib. „ 13.

⁶ Ἀφτὸς τὸν σύστησε στὸν Guizot, Monod, op. cit. σελ. 57.

⁷ Cor. T. I σελ. 17.

τάξη τῆς φιλοσοφίας ἦτανε κιόλα φιλόσοφος χωρὶς νάχη διαβάσει πολλοὺς φιλόσοφους. Ἦταν πιστὸς ἀκόλουθος τοῦ Spinoza καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ Ὀλλανδέζου φιλόσοφου γίνεται καὶ δικὸς του : θέλει νὰ ζῆ γιὰ νὰ σκεπτεται¹. Ἡ καθαρὰ θεωρητικὴ φιλοσοφία τοῦ Spinoza μὲ τὴ γεωμετρικὴ ἀκρίβεια ποῦ θέλει νὰ ἐξηγήσῃ ὅλα ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, καὶ μὲ τὸ ἀνοιγμα μαζὶ στοὺς πλατιοὺς ὀρίζοντες τῆς φαντασίας ἀπὸ τὸ ἄλλο, φυσικὸ ἦτανε νὰ θεωρηθῆ σὰν λυτρωτὴς ἀπὸ ἓνα νοῦ ἀκόμα νέο, λάτρη τῆς ἀλύγιστης λογικῆς, τῆς «ἄδοξης ἀλήθειας» καὶ τῆς ὁμορφιάς. Κι ὁ χρόνος ποῦ σπούδαζε φιλοσοφία στὸ λύκειο περνᾷ καθὼς κι οἱ προηγούμενοι μὲ συστηματικὴ μελέτη καὶ κοντὰ σὲ ἄλλα μὲ τὸ πρωτογνώρισμα τοῦ Hegel². Εἶνε ὁ καιρὸς τῆς φεβρουριανῆς ἐπανάστασης μὰ ὁ νέος Ταῖν ζώντας τὴν πιὸ ἐσωτερικὴ διανοητικὴ ζωὴ δὲν πειράζεται ἀπὸ τὶς ἐξωτερικὲς ταραχὲς καὶ ἐξακολουθεῖ τὶς ἰδιαιτερές—ἐξω ἀπὸ τὶς σχολικὲς—μελέτες του. Τότε ἔγραφε τὴν «ἀνθρώπινη μοῖρα»³. Ὁ πρόλογος τῆς—εἶδος πνευματικῆς ἀφτοβιογραφίας—μᾶς δείχνει τὸ ζετύλιγμα τῆς σκέψης του στὰ πέντε τελεφταῖα χρόνια (1843-48) κι ἡ μελέτη του τῆς ἀνθρώπινης μοῖρας εἶνε τὸ τέλος «μᾶς σιγανῆς ἐπανάστασης ποῦ γινότανε μέσα του»⁴.

Μὲ τὴ μοναχικὴ ζωὴ του μὲ τὸ γύρισμα στὴ μελέτη καὶ στὴ σκέψη ἦταν ἀπὸ κείνους «ποῦ ζοῦνε μόνοι τους καὶ ποῦ τὰ πάθη, οἱ στενοχώριες, οἱ χαρὲς, οἱ ἐνέργειες δὲν εἶνε γι' αὐτοὺς παρὰ ἐντελῶς ἐσωτερικά. Ἄν, γράφει, θελήσω νὰ ξαναπεράσω τὴ ζωὴ μου δὲ θᾶχω παρὰ νὰ θυμηθῶ τὶς ἀλλαγές, τὶς ἀβεβαιότητες καὶ τὴν πρόοδο τῆς σκέψης μου». Καὶ παρακάτω : « . . . ὡς δεκαπέντε χρονῶ ἔζησα ἀνήξερος καὶ ἥσυχος : . . . Ἦμουνα χριστιανὸς καὶ ποτὲ δὲν εἶχα ἐξετάσει τι ἀξίζει ἡ ζωὴ ποῦθ' ἔρχομαι, τι ἔπρεπε νὰ κάνω». Ὑστερα, σὰν ἄλλος Descartes, μὲ τὴν ἴδια προσοχὴ ἀρχίζει νὰ ψάχνῃ στὸ σκοτάδι ὑποπτεύοντας καὶ τι πιὸ πέρα ἀπὸ κείνο ποῦ εἶχε δῆ. Πρῶτα—πρῶτα στὸ νοῦ τοῦ νέου ἀκόμα στοχαστὴ χτυπᾷ ἡ θρησκευτικὴ του πίστη. «Ἡ μιά ἀμφιβολία προκαλοῦσε τὴν ἄλλη» κάθε πεποίθησι ἔσερνε στὸ πέσιμο τῆς τῆν ἄλλη». Βρίσκεται ἀκόμα στὴν ἡλικία τῆς ἀπόλυτης πίστεως στὴ λογικὴ καὶ θέλει ὅλα νὰ τὰ κλείσῃ στὰ ὄρια ἐνός «σ υ λ λ ο γ ι σ μ ο ὦ⁵». «Ἐχτιμοῦσα πολὺ τὴ λογικὴ μου ὥστε νὰ μὴν πιστέβω σᾶλλη δύναμι παρὰ σᾶφτὴν ἔνοιθα μέσα μου ἀρετὴ τιμὴ καὶ θέλησι ὥστε νὰ εἶμαι τίμιος ἄνθρωπος καὶ χωρὶς τὴ θρησκεία . . . Ἡ περιφάνεια καὶ ἡ ἀγότη τῆς ἐλευτεριάς μ' ἐλύτρωσαν»⁶.

Εἶνε ἡ πρώτη—μερικὴ—ἄρνησι τοῦ χριστιανισμοῦ καθὼς τὸν ἔπιθε ὁ Ταῖν ὁμως μ' ὄλο τὸ κατακύλισμ' ἀφτό, μένον ἀκόμα λείψανα τῆς χριστιανικῆς του ἀνατροφῆς ἀπὸ τὸνα μέρος καὶ τῆς παλιᾶς του πίστεως ἀπὸ

¹ Γνώμη τοῦ Vachezot γιὰ τὸν Taine, Monod σελ. 68.

² Ὁ καθηγητὴς του καὶ μεταφραστὴς τοῦ Hegel, Bénard τοῦδωσε τοὺς πρώτους τόμους τῶν ἔργων τοῦ γερμανοῦ φιλόσοφου, Ib. σελ. 19.

³ Cor. T. I σελ. 20 κ. 4 καὶ ὁ πρόλογος ὡς τὴ σελ. 26.

⁴ Ib. σελ. 20.

⁵ Revue des deux Mondes 1η Φεβρουαρίου 1908 σελ. 530.

⁶ Cor T. I σελ. 21.

τάλλο¹. «Μ' ὄλο τὸ πέσιμο τοῦ χριστιανισμοῦ μου, ἐξακολουθεῖ², εἶχα διατηρήσει τὴ φυσικὴ πίστιν γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ, τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, τὸ νόμο τοῦ καθήκοντος».

Προχωρεῖ, θέλει νὰ μάθῃ μελετῶντας τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν ἱστορία, καὶ ζητῶντας πάντας τοὺς γενικοὺς νόμους, τί εἶνε ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ κοινωνία. Νιώθει τὴν ἀδυναμία του, νιώθει πῶς «γιὰ νὰ γνωρίσῃ κανεὶς τὴν ἀνθρώπινη μοῖρα πρέπει νὰ γνωρίσῃ πρῶτα τὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο³». Δηγᾶται πῶς προσπαθοῦσε νὰράξῃ κάπου ἐπὶ τέλους· μὰ παντοῦ βρίσκει πιθανότητες καὶ τίποτα βέβαιο· ὅλα τὰρνιέται καὶ «καταντᾶ σκεπτικιστῆς ἔμπρὸς στὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν ἠθική. Ἐφτασα, γράφει⁴, ὡς τὸ τελεφεταῖο σύνορο τῆς ἀμφιβολίας· μοῦ φάνηκε πῶς τὰ θεμέλια τῆς γνώσης καὶ τῆς πίστεως ἦταν ἀναποδογυρισμένα». Θέλοντας νὰ φυλάξῃ ἐλέφτερη τὴ σκέψη του καὶ ἀνεξάρτητη τὴν κρίση του δὲν εἶχε διαβάσει ἀκόμα κανένα φιλόσοφο. Ὅμως προχωρεῖ καὶ στὸ τέλος φτάνει νὰ μὴ βρίσκῃ τίποτα ποῦ νὰ μορῆ νὰ σταθῇ. Ἔχει πιά τέλεια ἀρνηθῆ τὸ χριστιανισμό. Ἡ ζωὴ χωρὶς πίστιν εἶν' ἓνα πένθιμο πέρασμα πρὸς τὸ μηδέν· ὁ νέος Ταιν τὸ νιώθει: «ἤμουνα λυπημένος τότε, γράφει· εἶχα πληγῶσει τὸν ἑαυτό μου σὲ ὅ τι εἶχα πιδ ἀγαπητό... Βρέθηκα στὸ ἄδειο καὶ στὸ τίποτα, χαμένος...» Βλέπει ὅλα γύρω του ἀλλαγμένα, ἔρειπια· καὶ ἀφτὴ τὴ λογικὴ του—πόσο πίστεβε σάφτην!—ργιμένη στὰ πόδια τοῦ σκεπτικισμοῦ. Βρίσκεται σὲ δύσκολη θέση: «ἡ λογικὴ, γράφει, μοῦ ὀρμήνεβε τὴν ἀκινήσια καὶ ἡ φύση μοῦ διάταζε τὴν ἐνέργεια. Ὁ ἄνθρωπος δὲν μορεῖ νὰ μείνῃ χωρὶς ἀφτὴν, ἡ ζωὴ του εἶνε μιὰ τάση καὶ μιὰ κίνηση ἀδιάκοπα⁵· γι' ἀφτὸν τὸ νὰ μὴν ἐνεργῆ εἶνε τὸ ἴδιο σὺν νὰ πεθάνῃ».

Κύριος τοῦ ἑαυτοῦ του, ὀπλισμένος μὲ τὴ δυνατὴ θέληση ποῦ πάντα χαραχίτησε τὴ ζωὴ του, σὲ ἡλικία ποῦ ἡ ψυχὴ ζητᾶ σὲ κάτι νὰ κολλήσῃ «καθὼς τὰ φυτὰ ποῦ σέρνονται, ὅταν ἔρθῃ ἀνοιξη, πιάνουνε δυνατὰ τὸν κορμὸ κανενὸς δέντρον γιὰ νὰ βγοῦν ἀπὸ τὴ σκιά καὶ νὰνοῖξουν τὰ λουλούδια τους στὸν ἥλιο καὶ στὸν καθαρὸ ἀέρα⁶», μὲ θερμὸ ἔρωτα γιὰ κάθε ὠραῖο καὶ ἀληθινό, νιώθει τὸν ἑαυτό του ἱκανὸ νὰ προσπαθήσῃ τὰ μεγάλα καὶ βασανίζεται μὴ ξέροντας ποῦ καὶ πῶς νὰ χρησιμοποιήσῃ ἀφτὸν τὸν ἔρωτα καὶ ἀφτὴ τὴ δύναμη ποῦ ἔχει. «Ὁλόκληρη ἡ ψυχὴ μου εἶχε δοθῆ στὴν ἀνάγκη νὰ μάθῃ, καὶ τόσο πιδ πολὺ κουραζότανε ὅσο συμμαζεβε ὅλη τῆς τῆς δύναμη σὲνα μόνο σημειο.» Καὶ παρακάτω: «Τοὺς πρώτους μῆνες τῆς τάξης τῆς φιλοσοφίας, ἡ κατάσταση ἀφτὴ ἔγινε ἀβάσταχτη· δὲν ἔβρισκα παρὰ ἀμφιβολίες καὶ σκοτάδια. Στους φιλόσοφους δὲν ἔβλεπα παρὰ ὄλο

¹ Καθὼς θὰ δοῦμε καὶ παρακάτω ὁ Ταιν ποτὲ δὲν ἔγιν' ὀχτρός τοῦ χριστιανισμοῦ: «Ἄν, γράφει στὴ μητέρα του (Cor. T. II σελ. 289) ἀπομακρύνθηκα ἀπὸ τὸ χριστιανισμό δὲν τόκανα γι' ἀφτόν· εἶνε εἰλικρινῆς καὶ ποιητικὸς καὶ ἀξίζει στὸ εἶδος του ὅτι ἡ Ἑλλάδα καὶ ἡ Ἀναγέννηση ἔκαναν πιδ τέλειο. Ἐκεῖνο ποῦ συχαίνομαι εἶνε ὁ καθολικισμὸς τῆς Ρώμης· καὶ ὁ ἅγιος Πέτρος ἀκόμα εἶνε θεατρικὸς...»

² Cor. T. I σελ. 23.

³ Ib. σελ. 22.

⁴ Ib. „ 23.

⁵ Πρβλ. Pensées de Pascal ἔκδ. Garnier σελ. 306.

⁶ Cor. T. I σελ. 24.

ἀντίφασες: ἔβρισκα τις ἀπόδειξεις τους παιδικές κι ἀκατανόητες¹...» Καί ἀρχίζει πιά «ἡ σπινοζική περίοδο τῆς σκέψης του²» γιά νά μὴν τελειώσῃ παρὰ μὲ τὴ ζωὴ του. Πρὶν ὅμως φτάσῃ στὸν πανθεισμὸ κι ἀκολουθήσῃ μὲ τόσον ἐνθουσιασμὸ «τὴν τολμηρὴ ἡσυχία τῆς σκέψης» τοῦ Ὀλλανδέζου, περνάει καθὼς φαίνεται σὲνα γράμμα τοῦ πρὸς τὸν Paradol³, γιά λίγον καιρὸ ἀπὸ μιὰ κἄπως ὑλιστικὴ νὰ ποῦμε περίοδο τῆς σκέψης του ὕστερα ὅμως ἢ μελέτῃ τοῦ Spinoza κι οἱ προηγουμένους ἀμφιβολίες του τότε ρίχνουν στὸν πιά ἀνοιχτὸ πανθεισμὸ «... κουρασμένος ἀπὸ τὶς ἀντίφασες... ἄρχισα, γράφει⁴, νά γέρω πρὸς τὴν πιά καινούρια καὶ τὴν πιά ποιητικὴ γνώμῃ ὑποστήριξα ὑπερβολικὰ τὸν πανθεισμὸ... Ἄφτὸ ἦταν ἡ σωτηρία μου.» Ἄφτὸ ἦταν ἡ σωτηρία του. Naί, ἀπὸ τότε ἀρχίζει ἡ πίστη του πρὸς τὴν ἐπιστήμη, ἀπὸ τότε τὸ θάρρος γιά βαθύτερες ἔρευνες. Ἀρχίζει, ψηλότερα βλέποντας νά ἐξηγῆ τὰ διάφορα φιλοσοφικὰ συστήματα, νά τ' ἀκολουθῆ στὴν ἐξέλιξί τους καὶ νά βρίσκῃ τὴν ἀλυσίδα ποῦ τὰ ἐνάει. «Βρῆκα ποῦ ἔπρεπε νά διεφτύνω κάθε μου ψάξιμο: ἤξερα τὴ μέθοδο...» Ἀρχισα μὲ καρδιά τὴ δουλειά: τὰ σύγνεφα διαλύθηκαν...» Καὶ τελειώνοντας τὸν πρόλογο τῆς «ἀνθρωπίνης μοίρας»... «ὑποχρεώνουμαι, γράφει, νά ἐξακολουθῶ τὸ ψάξιμό μου, ποτὲ νά μὴ σταματήσω νομίζοντας πὼς ὅλα τὰ ξέρω, νά ξαναεξετάσω τὶς ἀρχές μου: ἔτσι μόνο μπορεῖ κανεὶς νά φτάσῃ ὡς τὴν ἀλήθεια». «Ξέρουμε, γράφουν οἱ ἐκδότες τῆς ἀλληλογραφίας του, πόσο ἡ ἠθικὴ ἀφτὴ ὑποχρέωσι τοῦ τότε φοιτητῆ τῶν εἴκοσι χρονῶν, ἐπληρώθηκε ἀπὸ τὸν ἄντρα ὡς τὴν τελεφεταῖα πνοῆ του⁵.»

Εἶνε καιρὸς ποῦ περιμένει νά μπῆ στὴν Ecole Normale καὶ δίνει τὶς πρῶτες του ἐξετάσεις γιά νά πάρῃ τὸ ἀπολυτήριό τῆς φιλολογίας καὶ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν. Στὶς διακοπές (καλοκαίρι 1848) ἀρχίζει ἡ πυκνὴ ἀλληλογραφία μὲ τὸν παλιὸ του συμμαθητὴ στὸ Λύκειο Bourbon, Prevost-Paradol ποῦ μέσα σάφτην καθὼς καὶ ὅλα τὰ νεανικά του γράμματα φανερώναται ἡ ἀχόρταγῃ δίψα γιά μάθησι, ἡ πίστη του στὸ μέλλον κι ἡ ἀγάπη του πρὸς τὶς ἀφηρημένες ἰδέες. Οἱ ἐπιστολές του τῆς ἐποχῆς ἐκεῖνης, ὕμνοι φιλοσοφικοὶ σὲ κάθε λογῆς στοχασμοὺς μᾶς δίνουν ζωντανὴ τὴν ψυχολογία τοῦ μελλομένου συγγραφέα καὶ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο μᾶς δείχνουν τὸ πνευματικὸ περιβάλλον τῆς ἐποχῆς. Λογικιστὴς καθαρὸς, πάντα στοχαστικὸς καὶ βαθὺς γυρέβοντας συγκεκριμένους ἀλήθειες καὶ γενικοὺς νόμους, ἔχει κιόλα μορφώσει ὀλόκληρο φιλοσοφικὸ σύστημα βασισμένο γεωμετρικὰ στὸν πιά ἀπόλυτο ντετερμινισμό. «Εἶχε κιόλα φιλοσοφικὸ σύστημα ποτισμένο ἀπὸ τὸ σπινοζικὸ ντετερμινισμό: καὶ πρῶτ' ἀπ' ὅλα εἶχε ἰδιαίτερο τρόπο νά συγυρίζῃ καὶ νά ἐκφράζῃ τὶς ἰδέες του μὲ ἀκριβεία σχεδὸν μαθηματικὴ⁶». «Ἄν πιστέβω στὸ θεό, γράφει στὸν Paradol⁷, δὲν τὸ κάνω γιὰτὶ δὲν ἔχω ἀμφιβολίες, οὔτε ἀπὸ συνήθεια οὔτε ἀπὸ αἰσθηματικοὺς λόγους, ἀλλὰ μὲ ἀπόδειξεις καὶ συλλογισμοὺς πιά σωστοὺς κι ἀπὸ τῆς γεωμετρίας»,

¹ Cor. T. I σελ. 25.

² Giraud, Essai sur Taine σελ. 20 κ. 2.

³ Cor. T. I σελ. 63.

⁴ Cor. T. I „ 25.

⁵ Cor. T. I „ 26.

⁶ Monod, op. cit. σελ. 60.

⁷ Cor. T. I. σελ. 30.

καὶ τὸν ὀρμηγέβει «νὰ μὴν ὑποχωρῆ παρὰ στή λογικὴ καὶ οὔτι εἶνε ὀλοφάνερο». Σάφτά του τὰ γράμματα λάμπει ἡ ζωηρὴ ἀγάπη του γιὰ τὴ φύση: «Βρίσκω, γράφει πάλι στὸν Paradol¹, τὴ φύση ἑκατὸ φορὲς ὀμορφότερη ἀπὸ τότε π' ἄρχισα νὰ τὴ συλλογίζομαι τι εἶνε. Τώρα ποῦ βλέπω τὰ μεγάλα κουνήματα τῶν δέντρων, τὸ παιγνίδι τοῦ φωτός, τὸν πλοῦτο καὶ τὸ στολισμὸ ὄλων ἀφτῶν τῶν χρωμάτων καὶ τῶν σκισμάτων, ὅταν ἀκούω ἀφτὸν τὸν κούφιο κρότο, τὸν ἀβέβαιο, τὸν ἀτέλειωτο, τὸν ἀρμονικὸ ποῦ μιὰ δυναμώνει καὶ μιὰ σβύνει μέσ' τὰ δάση, νιώθω τὴν παρουσία τῆς παγκόσμιας ζωῆς· δὲν βλέπω πιά τὸν κόσμο σὰν νᾶναι μιὰ μηχανή, μὰ σὰν κἄτι ζωντανό· βρίσκω πῶς ἡ μοναξιά εἶνε ζωντανή, πῶς μιλάει καὶ πῶς ἡ ψυχὴ εὐκόλα συμφωνεῖ μὲ τὴν ἀπλὴ καὶ σὰν ἀποχοιμισμένη ἀφτὴ ζωὴ ποῦ περνοῦν τὰ κατώτερ' ἀπ' τὸν ἀνθρώπο ὄντα.» Μὲ νεανικὸ ἐνθουσιασμὸ ζητᾷ ὀλοένα «νάποχτήση πιὸ ζωηρὸ αἴσθημα τοῦ καλοῦ καὶ τάληθινου» καὶ φτάνει, γράφει στὸ φίλο του², ἕνα πρᾶμμα νὰ σοῦ φανῆ ὀμορφο γιὰ νὰ πῆς: εἶνε ἀλήθινό.» Κανένας σκεπτικισμὸς δὲ χωράει πιά στὴ σοφὰ σκηματοσιμένη καὶ κρουστὴ ψυχὴ του· ἡ ἀμφιβολία τῆς εἶνε βαρειά καὶ τὴν διώχει. «... Τόσο λίγο λοιπὸν ἔχτιμῶς τὸν ἑαφτό σου, γράφει στὸν Paradol, τὸ σύντροφό του στίς μεταφυσικὲς σκέψεις του³, ποῦ τὸν ἀφίνεις στὴν ἀμφιβολία; Καὶ δὲν ξέρεις, ἡ ἀμφιβολία, ἂν δὲν εἶνε σὰν τοῦ Pascal, πῶς εἶνε δειλία;» Κι ἄλλου «... τίποτα δὲ δέχομαι χωρὶς ἀπόδειξη».

Τέτοια ἡ νεανικὴ ζωὴ τοῦ Ἰπλόλυτου Ταίν. Μὲ πνεματικά ἐφόδια δυσανάλογα μὲ τὴν ἡλικία του, μὲ ἀγάπη πρὸς τὴν ἀλήθεια, τὴν ὀμορφιὰ καὶ τὴ φύση, γεμάτος ὑπερήφανο στοῦσιασμό, τελειώνει τὰ πρῶτά του μαθήματα καὶ περνάει τίς ἐξέτασες του γιὰ τὴν Ecole Normale.

N. B. ΦΑΝΑΡΙΔΗΣ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Ο ΜΑΡΚΟΡΑΣ

Τὸ ἀνέσπερο φῶς ἔλαμπε παρήγορο δείχνοντας τὸ δρόμο τοῦ μεγάλου, ποῦ ἀναπάντεχα εἶχε φύγη γιὰ τὴν αἰωνιότητα. Ἄλλὰ τὸ ὑπέρολαμπο φῶς ἔκαψε ἀντὶ νὰ θερμάνῃ τὲς μουδιασμένες πεταλοῦδες, ποῦ ἔτρεχαν νὰ παίξουν μαζί του, σωριάζοντας σὲ τελειωτικὸ ναυάγιο. Μιὰ ἀπὸ τὲς πρῶτες ἦταν κι ὁ Μαρκοράς, ποῦ μπαίνοντας στὴ φλογερὴν πηγὴ, ἔμεινε ξαφνιασμένος κ' ἔπαιρνε ὅτι ἔβλεπε ἔμπρός του νὰ ὑψώνεται, δίχως νὰ σκύψη καὶ νὰ ἰδῆ τὸ βάθος τῆς. Στὸν «Ὄρκο» του, γραμμένο μὲ πρότυπο τὸν «Κρητικὸ» τοῦ Σολωμοῦ, βλέπουμε κάτι τι ἄψυχο, ποῦ μᾶς δείχνει τὴν ἀγωνία τῆς ζωῆς σκλαβωμένης ἀπὸ τὰ ἔνστικτα σὲ στενώτατο κύκλο καὶ μόνη τῆς φροντίδα ἀπομένει μὲ τὴν ἀχνάδα νὰ ρίξῃ σκιές, ποῦ νὰ φανερώσουν τὸν πόθο τῆς πνιγμένο μὲς τὴν ἀνάγκη μιᾶς κουρασμένης ζωῆς, ποῦ ἀκολουθεῖ τὴν ἔντασι τοῦ πάθους.

¹ Ib. σελ. 28.

² Ib. „ 29.

³ Ib. „ 36.